

Δημογραφική μετάβαση (B. Κοτζαμάνης)

Η δημογραφική μετάβαση αποτέλεσε ένα γενικό αναλυτικό εργαλείο για την περιγραφή των μετασχηματισμών των δημογραφικών συμπεριφορών στη Δ. Ευρώπη τον 19^ο αιώνα, στο σύνολο του πλανήτη μας εν συνεχεία. Ουσιαστικά διακρίνει τέσσερις (ή πέντε) διαδοχικές φάσεις της γονιμότητας και της θνησιμότητας, οι οποίες θεωρείται ότι προσδιορίζονται από εξωγενείς παράγοντες (αστικοποίηση, εκβιομηχάνιση, αλλαγή του ρόλου της γυναίκας κα). Το «μοντέλο» περιγράφει σε αδρές γραμμές το προοδευτικό πέρασμα από ιδιαίτερα υψηλά επίπεδα γεννητικότητας και θνησιμότητας σε επίπεδα ιδιαίτερα χαμηλά, και, παράλληλα επιχειρεί να ερμηνεύσει τις προαναφερθείσες αλλαγές.

Η δημογραφική μετάβαση παρέμεινε κυρίαρχη θεωρητική τάση μέχρι τις πρώτες μεταπολεμικές δεκαετίες. Οφείλουμε εδώ να επισημάνουμε ότι, με το κλείσιμο της μικρής παρένθεσης που διήρκεσε επί μια εικοσαετία (baby-boom), από το 1965 και μετά, στο σύνολο των ανεπτυγμένων περιοχών του πλανήτη μας, εμφανίζεται ταυτόχρονα (και ανεξάρτητα από το επίπεδο/ρυθμούς ανάπτυξης), μια δραστική μείωση της γονιμότητας και η σταθεροποίησή της για μια τουλάχιστον εικοσαετία κάτω από το επίπεδο ανανέωσης των γενεών. Οι δημογραφικές αυτές εξελίξεις οριοθετούν για πολλούς μια νέα μη προβλεπόμενη φάση ή άλλως μια «Δεύτερη Δημογραφική Μετάβαση» στο βαθμό που καμία χώρα δεν κατόρθωσε να ανακόψει το δείκτη γονιμότητας σε επίπεδα που να επιτρέπουν την πλήρη αναπαραγωγή των γενεών της. Ως καθοριστικοί για την εξέλιξη αυτή αναφέρονται: η αύξηση της γυναικείας απασχόλησης, η οικονομική αβεβαιότητα και η διαρθρωτική ανεργία, η μεταβολή στις αντιλήψεις ως προς τους ρόλους των δύο φύλων, η αύξηση της ζήτησης των σύγχρονων μέσων αντισύλληψης και η περισσότερο αποτελεσματική χρήση τους κ.α.

Αντιθέτως, μερικοί δημογράφοι εστιάζουν αλλού την προσοχή τους και επιχειρούν μια διαφορετική ερμηνεία: κατ' αυτούς, η δημογραφική μετάβαση αφού κάνει τον παραδοσιακό της κύκλο και οδηγηθούμε σε σταθεροποίηση των ρυθμών αύξησης του πληθυσμού (ή ακόμη και σε κοντινά της ανανέωσης των γενεών επίπεδα) «προκαλεί» μια νέα φάση ή μπαίνει σε ένα νέο (μετά τη μετάβαση) κύκλο όπου υπερσχύουν οι μακροχρόνιες διακυμάνσεις. Οι τελευταίες προσδιορίζονται κυρίως από το κόστος που συνεπάγεται η γέννηση/ανατροφή των παιδιών και που προκύπτει βασικά από: i) την άμεση επίδραση (κόστος διατροφής, ρουχισμού, εκπαίδευσης κα) και ii) την έμμεση επίδραση -ή κόστος ευκαιρίας-, δηλαδή στο εισόδημα που «χάνεται» όταν ένα άτομο (συνήθως η μητέρα) «υποχρεούται» να μη συμμετέχει για κάποιο διάστημα στην αγορά εργασίας). Με τον τρόπο αυτόν επιχειρείται μια αμφισβητήσιμη ορθολογική ερμηνεία της αναπαραγωγικής συμπεριφοράς στα ανεπτυγμένες περιοχές του πλανήτη μας, και, κατ' επέκταση, η «πρόβλεψη» των επερχόμενων αλλαγών στο ίδιο πεδίο σε περιοχές οι οποίες χαρακτηρίζονται από σχετική «υστέρηση» στη διαδικασία της δημογραφικής μετάβασης.

Οι φάσεις της δημογραφικής μετάβασης

Σχηματικά δυνάμεθα να διακρίνουμε τέσσερις φάσεις στη δημογραφική μετάβαση

Φάσεις	Θνησιμότητα	Γονιμότητα	Φυσική αύξηση
Πρώτη	Υψηλή	Υψηλή	Χαμηλή
Δεύτερη	Σε πτώση	Υψηλή	Αυξανούσα
Τρίτη	Σε πτώση	Σε πτώση	Αυξανούσα
Τέταρτη	Χαμηλή	Χαμηλή	Χαμηλή

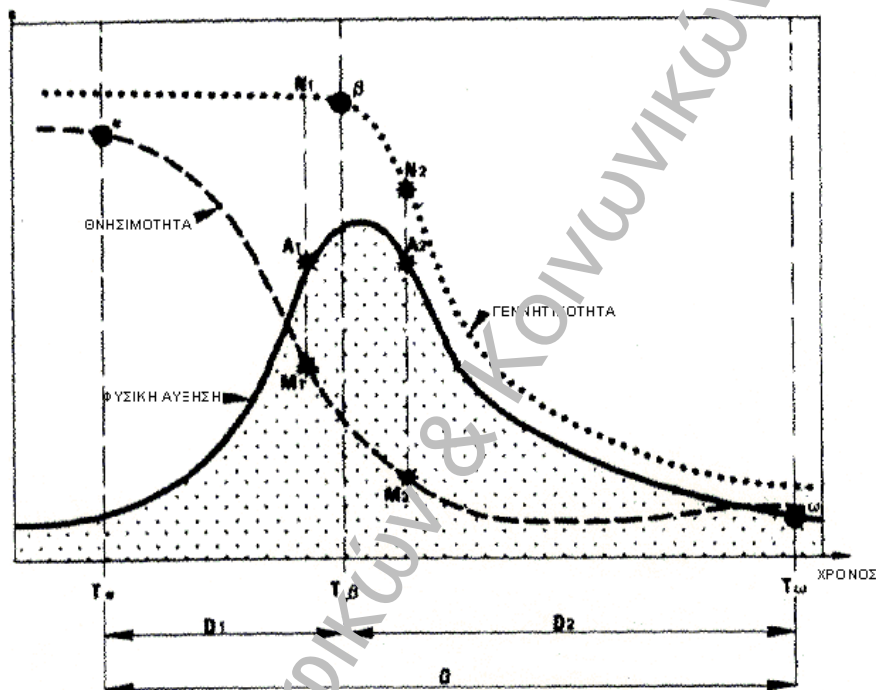
Η πρώτη φάση, που θα αποκαλέσουμε προμεταβατική, τα αδρά ποσοστά γεννητικότητας και θνησιμότητας είναι ιδιαίτερα υψηλά (45 ο/οο για την γεννητικότητα και 40^οοο για την θνησιμότητα) και το φυσικό ισοζύγιο σχετικά χαμηλό (5 % ετησίως)

Η δεύτερη φάση, με την εκκίνηση της δημογραφικής μετάβασης, η θνησιμότητα αρχίζει την πτωτική της πορεία που οφείλεται κυρίως στην βελτίωση των συνθηκών διατροφής (και όχι ακόμη στις προόδους της ιατρικής και της δημόσιας υγείας). Αντιθέτως η γονιμότητα δεν εμφανίζει κάμψη, με αποτέλεσμα τα ποσοστά φυσικής αύξησης να εκτινάσσονται στα ύψη.

Στη διάρκεια της τρίτης φάσης, η θνησιμότητα συνεχίζει την πτωτική της πορεία με την συνεισφορά των προόδων της ιατρικής και της δημόσιας υγείας. Παράλληλα η γεννητικότητα αρχίζει να πέφτει (όχι όμως ακόμη εξαιτίας της εμφάνισης-διάδοσης των συγχρόνων μεθόδων αντισύλληψης). Οι συγκλίνουσες πλέον πορείες των δύο βασικών αυτών συντελεστών της φυσικής κίνησης, οδηγούν προφανώς στην ταχεία συρρίκνωση του ετήσιου ποσοστού φυσικής αύξησης.

Στη τελευταία φάση, φάση που δύναται να χαρακτηριστεί και ως μετα-μεταβτική, η γεννητικότητα και η θνησιμότητα εξισορροπούνται πλέον, σε χαμηλά επίπεδα (γύρω στο 10 %) και το ποσοστό φυσικής αύξησης τείνει να γίνει μηδενικό.

Σχήμα1: Οι φάσεις της δημογραφικής μετάβασης

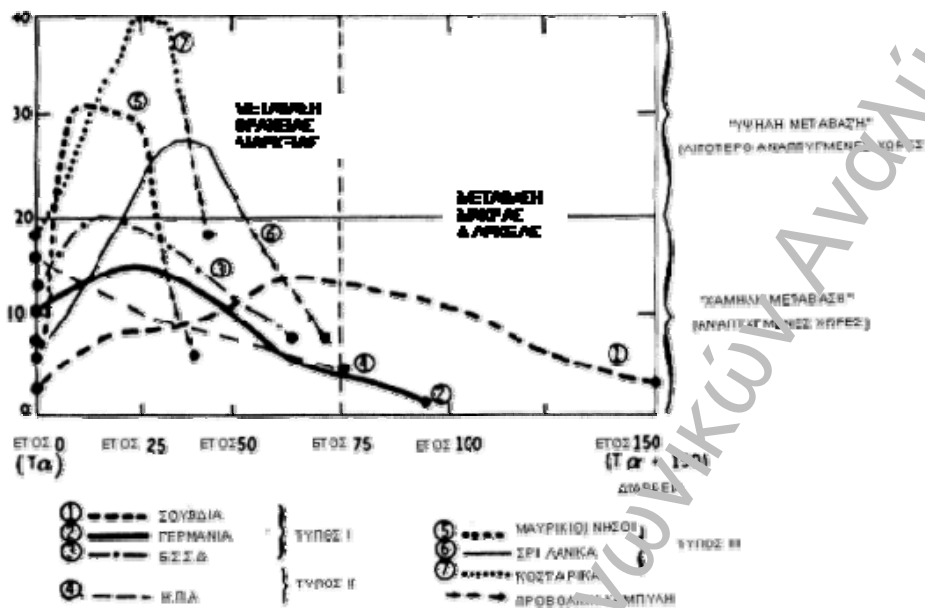
Πηγή: J. C. Chesnais, *La transition démographique*, Paris, INED-PUF, Travaux et documents, Cahier no113, 1986.

Οι τύποι της δημογραφικής μετάβασης

Σχηματικά και πάλι συνάμεθα να διακρίνουμε δύο διαφορετικούς τύπους δημογραφικής μετάβασης

- Μετάβαση χαμηλής και μακράς διάρκειας (μετάβαση που απλώνεται στον χρόνο και που δεν χαρακτηρίζεται από ιδιαίτερα υψηλούς ρυθμούς δημογραφικής αύξησης). Οι περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες ανήκουν σε αυτήν την περίπτωση.
- Μετάβαση βραχείας διάρκειας και ιδιαίτερα υψηλή (μετάβαση που συντελείται σε σύντομη χρονική περίοδο, και συνδυάζεται με τη μέγιστη δημογραφική αύξηση, χαρακτηριστική περίπτωση αυτή της Sri Lanka).

Σχήμα 2 : Οι τύποι της δημογραφικής μετάβασης

Πηγή: J. C. Chesnais, *La transition démographique*, Paris, CNED-PUF, Tavaux et documents, Cahier no113, 1986.